

Budáról Bécsbe, avagy a pápai nunciusok új szolgálati helyének következményei*

KANÁSZ VIKTOR

Abstract. From Buda to Vienna. The consequences of the papal nuncios' new place of service. The Battle of Mohács (1526) was not only a decisive turning point in Hungarian history in terms of the law and military affairs, but also brought about fundamental changes in relations between the Holy See and Hungary, as it led to the abolition of the nunciature in Buda. From then until the breakup of the Monarchy, the nunciature were responsible for Hungarian affairs operated in Vienna (or temporarily in Prague) instead of Buda. This had several short- and long-term effects. In the short term, in the decades following Mohács, this meant that while the nuncio in Buda had previously been well acquainted with Hungarian military, political, economic, and other developments and had maintained personal relationships with the ecclesiastical and secular magnates of Hungary, after Mohács these relationships were largely eliminated by the middle of the century. The main reason for this was that the nuncios stayed in Hungary only for a very short time and sporadically, while until the 1550s, the prolonged presence of Hungarian nobles in Vienna was also very limited, and even later it was not overly significant. With Mohács, the perspective of the nuncios' reports also changed: from then on, the Hungarian cause became one of many, albeit one of the most important. This is probably why, while Burgio, the nuncio in Buda, is a well-known figure in Hungarian historical memory, his successors have been largely neglected by academic research. This is surprising in light of the fact that, in contrast to the earlier broad spectrum of relations, relations between the Holy See and Hungary narrowed during this period and were largely limited to the nuncios. Nevertheless, the reports of the envoys contain a wealth of important and unique sources relating to Hungary, and by processing them, we can not only see how the Viennese court and Ferdinand I himself thought about the situation in Hungary, but also examine what Rome knew

* A tanulmány a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a STARTING 150580. pályázati program finanszírozásában valósult meg, a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával.

about developments in Hungary and, in light of this, what material, diplomatic, and even direct military assistance it tried to provide in the fight against the Ottomans.

Keywords: diplomacy, nuncios, papacy, Viennese court, Ferdinand I.

Bevezetés

A római Szentszék állandó képviselői, a nunciosok a budai királyi, valamint a bécsi és prágai császári udvarban, majd az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása után Budapesten teljesítve szolgálatot, kisebb-nagyobb megszakításokkal immár öt évszázada jelentik a legfontosabb diplomáciai kapcsolatot a pápaság és Magyarország között. Az évszázadok során számtalan személy vezette a nunciatúrát, viszont a magyar történelmi köztudatban gyakorlatilag csak az első – és egyben utolsó – 16. századi budai nuncius, Giovanni Antonio Burgio kapott helyet. A szicíliai származású követ ismertségére jellemző, hogy beszédekben és regényekben is feltűnik, illetve a gimnáziumi tankönyvek is idézik.¹ Ugyanakkor árulkodó, hogy az őt követő nunciosok hosszú sora – talán a második világháború alatt szolgáló Angelo Rottát leszámítva – nemhogy a tankönyvekben nem szerepelnek, hanem alig vagy egyáltalán nem ismertek a magyar történelmi emlékezetben.

Ennek az oka egyértelműen a magyar történelem egyik legfontosabb korszakhatárában, az 1526-os mohácsi csatában keresendő, melynek következtében a Budán székelő Jagelló-uralkodók mellől a bécsi székhelyű Habsburg I. Ferdinánd udvarába került a magyar király mellett működő szentszéki nunciatúra. Jelen tanulmányban a folyamat rövid és hosszú távú következményeit tekintjük vázlatosan át a Mohácsot követő három évtized vizsgálatával a középpontban.

Róma és Magyarország kapcsolatainak beszűkülése

Az államalapítás utáni évszázadokban folyamatos és több szinten zajló kapcsolat állt fent a római Szentszék és a Magyar Királyság között. E kapcsolatok intenzitása a késő középkorra még jobban megerősödött, ugyanis a pápaság számára az oszmánok elleni harc egyik központi eleme volt a Magyar Királyság, míg a magyar uralkodók szemében Róma az egyik legfontosabb szövetségesnek, valamint a korabeli diplomácia központjának számított.²

¹ Kojanitz 2021: 36, 41.

² A késő középkori szentszéki–magyar diplomáciai kapcsolatokról: Fraknói 1901–1903, II. vol., Kubinyi 1996, Kubinyi 1999, Nemes 2014, Nemes 2015a, Nemes 2015b, Nemes 2016, Nemes 2017, Kalous 2017, Lakatos 2018, Fara 2019, Fedeles 2019a, Fedeles 2019b, Lakatos 2019–2020, Fedeles 2021a, Fedeles 2021c.

Több szegmensre, elsősorban informális és formális részre oszthatjuk az érintkezés színtereit. Az előbbi megvizsgálva azt láthatjuk, hogy a 15. század végén, valamint a 16. század elején jelentős volt – különösen a jubileumi szentévek alkalmával³ – a Rómába induló zarándokok száma.⁴ Ez a fajta peregrináció azonban a század közepére az itáliai háborúk, a Rómában dúló pestisjárványok, valamint a város 1527. évi kifosztása, továbbá a magyarországi trónharcok, az oszmán előretörés és a protestáns reformáció térhódítása miatt marginalizálódott.⁵ A zarándokokon kívül külön meg kell emlékezni az Örök Városba érkező azon klerikusokról, akik diszpenzációért vagy felszentelés céljából érkeztek, s keresték fel az Apostoli Kancellária, a Penitenciária, a Dataria, valamint a Camera Apostolica hivatalait.⁶

Rómában a 15. századtól kezdve az ideiglenesen ott tartózkodó magyarországiakon kívül állandó jelleggel az Örök Város magyar gyóntatói, valamint a pálos rend tagjai éltek az ősi Santo Stefano Rotondo-templom melletti kolostorban. A diplomáciai ügyekbe nem avatkoztak bele, viszont kolostoruk sokszor szolgált hajlékul a Rómába érkező magyaroknak.⁷ Gyóntatásukat a római magyar gyóntató látta el, aki a korszakunkban Szondi Pál volt. Ő bár kapcsolatban állt a magyar püspökökkel, de az 1550-es években a diplomáciai ügyektől távol tartotta magát.⁸

Hasonlóan nem beszélhetünk kitüntetett szerepről a Római Kúria hivatalaiban dolgozó magyarok kapcsán, ugyanis a késő középkorban és kora újkorban elvétve találunk csak a királyságból származó hivatalnokot a *Curia Romanában* vagy a pápai família tagjai közt.⁹ Adatok híján egyelőre csupán feltételezhetjük, hogy a magyar vonatkozású egyházi ügyek intézésébe azonban belefolyhattak, és alkalmanként információkkal is szolgálhattak az Örök Városból.¹⁰ Az észak-itáliai egyetemekkel ellentétben csak sporadikusan találunk magyarországi hallgatót a római La Sapienza diákjai között,

³ Ilyen volt például az 1500., valamint az 1525. évi jubileumi szentév.

⁴ A római zarándoklatokról: Pásztor 2000: 118–124, Csukovits 2003, Fedeles 2015: 52–56.

⁵ Pásztor 2000: 122–124, Nemes 2017: 129–131. Dudith András a Trienti Zsinaton 1562-ben már csak az emlékét idézte fel e zarándoklatoknak: „*Olthatatlan vágyában szinte megszámlálhatatlan sokaság özönlött évről évre Rómába, hogy üdvözlje, s élébe borulva csókjával illesse a boldog apostolok küszöbét, hogy a szentek ereklyéinek, melyekkel telis-tele a város, rendre tisztelettel adózzék, s hogy végül a legnagyobb ajándékot és kegyet, a Főpásztor áldását vigye haza. kor szerte az utakat, piacokat és tereket, láthatta bárki, a mi népünk férfiai és asszonyai lepték el, még kicsinyeiket is magukkal hozva. Sem kora, sem neme, sem az irdatlan távolság, az út ezer veszélye vagy bármiféle nehézség nem riasztott attól vissza senkit, hogy tiszteletét bemutatni, vallása parancsszávára Rómába ne igyekezzék.*” Klaniczay 1982: 917.

⁶ A témáról legutóbb: Erdélyi 2005, Lakatos 2018, Fedeles 2019b: 194–199, Fedeles 2021b: 144–165, Fedeles 2021c, Fedeles 2025.

⁷ Nemes 2017: 129, Fedeles 2019b: 192.

⁸ Kollányi 1905: 325, Monay 1956: 59–63.

⁹ Nemes 2017: 131, Fedeles 2019b: 192–193.

¹⁰ A 17. századi minták alapján feltételezzük ezt. Vö. Tusor 1999a: 506–509, különösen Tusor 2004: 121–122, Tusor 2002: 341–342.

viszont ennek ellenére itt tanult a korszak egyik legbefolyásosabb magyar politikusa, Nádasdy Tamás későbbi nádor.

Találunk viszont egy másik, a korban kifejlődő intézményt, a bíboros protektor személyét, aki – anyagi ellenszolgáltatásért cserébe – az egyes uralkodók szentszéki érdekvédelmét támogatta. E bíborost a 15. század második felétől kezdve az uralkodók előterjesztésére a pápa nevezte ki. Közülük többen (például Juan Carvajal, Gabriele Rangone, valamint Pietro Isvalies) legátusként is jártak már korábban Magyarországon, de köztük találjuk Rodrigo Borgiát, a későbbi VI. Sándor (1492–1503), és Giulio de Medicit, a későbbi VII. Kelemen pápát (1523–1534) is. Munkáját nem egy esetben helyettese, a viceprotektor látta el.¹¹ 1526 után azonban nemcsak a budai nunciatúra szűnt meg, hanem a korábbi időszakban fontos feladatot ellátó magyar bíboros protektor intézménye is, s innentől kezdve Ferdinánd országainak közös bíboros protektora látta el ezt a feladatot.¹²

Eme többé-kevésbé működő informális csatornák mellett mégis a legfontosabb diplomáciai szereppel természetesen a hivatalos követek rendelkeztek. A magyar uralkodók a középkor évszázadai során rendszeresen küldtek általában egy-egy konkrét ügyben eseti megbízással rendelkező, egyházi származású követeket Rómába. Ennek intenzitása a késő középkorban nőtt meg. Ezt jól szemlélteti, hogy 1490 és 1526 között 18 követség indult el Magyarországról Rómába.¹³ Eme alkalmi követeken kívül a 15. század második felében jelentek meg azok a magyarországi követek, akik már huzamosabb ideig tartózkodtak a Tevere partja mellett. Ennek előzménye az 1450-es évekre tehető, amikor 1451 és 1453 között a Milánói Hercegség követe tartózkodott hosszabb ideig Rómában. Őt nem sokkal később követték a magyarok is: a királyság Mátyás uralkodása alatt küldött először hosszabb megbízással ügyvivőt az Örök Városba.¹⁴ Emellett továbbra is indultak ideiglenes követségek. Mindez érdekes hasonlóságot mutat az előbbieken már ismertetett pápai diplomáciával, ahol az állandó nunciatúrák megjelenésével és térhódításával nem tűntek el a 16. században a legátusok sem, hanem egymás mellett, egymást kiegészítve működött a két intézmény.

Róma is rendszeresen küldött különböző jogállású és eltérő felhatalmazással rendelkező követeket a Magyar Királyságba. Ennek legfontosabb személyei elméletileg az esztergomi érsekek voltak, akik a 14. század végétől megkapták a *legatus natus* címet, amivel jogilag a pápa folyamatos jelenlétet biztosított magának a királyságban,

¹¹ Tusor 2018, Nemes 2015b, Nemes 2017: 113, Nemes 2018, Fedeles 2021a: 167.

¹² Ha azonban ő nem tudott intézkedni, akkor szívesen keresték meg az egykori Ferdinánd mellé rendelt nunciusokat, például Giovanni Moronét 1544-ben. Fazekas 2012: 76.

¹³ Lakatos 2019: 605.

¹⁴ Fedeles 2021a: 169.

de mindez formális címnek mondható, ugyanis valódi követi feladatokkal nem járt.¹⁵ Így őket nem számolva 1490 és 1526 között négy legátus, három legátusi hatalommal felruházott nuncius, tizenhárom nuncius és három cursor jött Magyarországra.¹⁶ Sőt, a mohácsi csata előtti években Giovanni Antonio Burgio báró személyében állandó nuncius is tartózkodott Budán.

A szicíliai származású Giovanni Antonio Burgio a késő középkori Magyarország utolsó, sorsdöntő éveiben, 1524 és 1526 között töltötte be Budán, a magyar királyi udvarban a nunciusi tisztséget, s a mohácsi csatát követően távozott csak az országból.¹⁷ Bár 1527-ben megpróbált visszatérni Magyarországra, ez I. Ferdinánd király ellenállásán megbukott.¹⁸ Ezután évszázadokig, egészen 1920-ig kellett várni arra, hogy Budán újra hivatalosan is állandó szentszéki követ tevékenykedjen.¹⁹

Burgio mára a korszak egyik közismert alakja lett. Ennek több oka is van: egyrészt budai nunciatúrája egy különösen fontos és turbulens időszakra tehető, másrészt Rómába írt részletes és informatív jelentései a mai napig megmaradtak, s ezek Augustin Theiner és Fraknoi Vilmos jóvoltából kiadásra kerültek, Bartoniek Emma révén egy részük pedig magyarra fordítva is napvilágot látott.²⁰ Ezek hatására a nuncius jelentései alapján véve befolyásolták a Mohács-diskurzust, illetve a Jagelló-korszakról, valamint a korabeli Magyar Királyságról alkotott tudományos megítélést és a közgondolkodást.

E rendszert merőben átrajzolta a mohácsi csatát követő kettős királyválasztás. Szapolyai János a kezdetektől fogva folyamatosan próbált kapcsolatokat keresni Rómával és támogatást kérni a pápától a törökök, valamint I. Ferdinánd ellen. Azonban a város 1527-es feldúlása után a pápaságra komoly nyomást gyakorolt V. Károly birodalma, így viszonylagos elszigetelődés várt rá. VII. Kelemen pápa kezdeti óvatosságot, puhatólózást, Szapolyai irányába is nyitott diplomáciájának 1529-ben végleg vége lett, s a pápa és V. Károly között Barcelonában megkötött béke hatására a pápaság erős Habsburg-befolyás alá került. Ennek következménye lett, hogy VII. Kelemen pápa az egyetlen legitim magyar királynak Ferdinándot ismerte el, és 1529 decemberében kiközösítette Szapolyait. Innentől kezdve bár Szapolyai követi és ügyvivői gyakran megfordultak az Örök Városban, ennek ellenére nem tudott állandó képviselést kialakítani.

¹⁵ Fedeles 2021a: 168.

¹⁶ Fedeles 2021a: 170. A témáról legutóbb: Nemes 2021.

¹⁷ Vö. Nemes 2016; Nemes 2024.

¹⁸ E kísérlettel a közeljövőben új források bevonásával részletesen kívánunk foglalkozni.

¹⁹ Vö. Tusor–Tóth–Nagy 2024.

²⁰ Theiner 1860: 676–802, MVH II/1, Bartoniek 1926, Vö. Tusor 2024: 55, Szovák 2024: 291, 301, Kruppa 2024, Kanász–Nagy 2025.

Ennélfogva római jelenléte és érdekérvényesítő képessége igencsak korlátozva volt.²¹ A helyzet III. Pál pápa idején valamelyest javult, de Szapolyai 1540-es haláláig sem rendeződött. I. Ferdinánd ezzel szemben bátyja árnyékában más lehetőségek birtokában volt, s a Jagelló-kor hagyományaival szakítva saját, örökölt, jól bejáratott diplomáciai eszköztárát használta.²² Emellett pedig látható, hogy Magyarország felé működő hivatalos csatorna csak Bécsen keresztül volt elképzelhető.

A pápasághoz érkező magyarországi információk tekintetében a formális és informális csatornák szinte teljesen felszámolódtak az 1550-es évekre. Mindezt annak tudatában érdemes kiemelni, hogy ekkor még a Collegium Hungaricum (majd hamarosan Germanicum et Hungaricum) sem állt még fenn, s nem fogadott Rómában magyarországi tanulókat.²³ Emellett a Hitterjesztési Kongregáció sem működött, ami a 17. századra egy, a magyar katolikus hierarchiától független, jelentős információs csatornát is ki tudott építeni a Kárpát-medencében.²⁴

Habár a magyar püspökök leveleztek ekkor is Rómával,²⁵ mindebből világossá válik, hogy a 16. század közepén tanúi lehetünk egy olyan időszaknak, amikor – az előző és következő évtizedektől eltérően – Magyarország vonatkozásában gyakorlatilag az egyetlen biztos és állandó információszerzési lehetőségét és tájékozódási pontját jelentették Rómának a Ferdinánd mellé rendelt nunciusok.²⁶ Ennek függvényében érdemes megvizsgálni, milyen kapcsolat állt fenn a Ferdinánd mellé rendelt nunciusok és a magyarok között.²⁷

A Mohács utáni nunciusok és a Magyar Királyság kapcsolatai

A Mohácsi csatát követő három évtizedben hét nuncius szolgált az uralkodó mellett, ők Ferdinándhoz mint magyar királyhoz is delegálva voltak.²⁸ Ennek okán a nuncius hiába tartózkodott a magyar királyi udvarban, ez fizikailag nem Magyarországon,

²¹ Fraknói 1903: 9–23, Nemes 2017: 119–120. Ferdinánd mindent meg is tett Szapolyai diplomáciai kapcsolatainak ellehetetlenítéséért, többek közt a tőle jövő és hozzá érkező követeket elfogadta, pl. Fraknói 1903: 44, 46, Fletcher 2012: 259.

²² Az örökölt szentszéki–Habsburg kapcsolatokról: Metzsig 2016: 203–264, Koller 2021.

²³ Legújabbban: Tóth 2017, valamint Szilágyi 2019.

²⁴ L. Tóth 2000, Molnár 2002, Tóth 2002–2008, Galla 2005, Tóth 2007, Galla 2015.

²⁵ Például Várday Pál esztergomi érsek. Kanász 2024a.

²⁶ A nunciusoktól függetlenül is érkeztek Rómába hírek Magyarországról, például a bécsi jezsuiták levelein keresztül, ám ezek sporadikusak és nem magyar fókuszúak voltak. Braunsberger 1896. I. passim.

²⁷ Egy különleges kivételt tudunk megemlíteni: Buda 1542-es ostromát, amikor a pápai hadak is harcoltak az egykori főváros falai alatt, s a táborukból küldtek – máig feldolgozásra váró – jelentéseket.

²⁸ Vincenzo Pimpinella (1529–1532), Giovanni Morone (1536–1538, 1539–1541), Fabio Mignanelli (1538–1539, 1545), Girolamo Verallo (1541–1545), Prospero Santacroce (1548–1550), Girolamo Martinengo (1550–1554), valamint Zaccaria Delfino (1554–1556).

hanem általában Bécsben volt. Akadt viszont pár olyan kivételes alkalom, amikor az uralkodó társaságában a nuncius Magyarországon tartózkodott. Ilyennek számítottak Ferdinánd magyarországi uralkodásainak első évei. Az uralkodót 1527. november 3-án koronázták magyar királlyá Székesfehérváron. Ekkor 1527 szeptembere és 1528 vége között Fehérváron, Budán és Esztergomban tartózkodott. Ezután azonban elhagyta Magyarországot, s csak 1542-ben lépett újra a királyság földjére. Ennek oka pedig – mint oly sokszor később is – az országgyűlés összehívása volt.²⁹ Innentől kezdve több alkalommal eljött Pozsonyba, illetve bizonyos esetben Sopronba az országgyűlések alkalmával,³⁰ ekkor a nuncius is vele tartott, s alkalma nyílt jobban megismerkedni a magyar viszonyokkal.³¹ Ezek az események ugyanakkor egyrészt sporadikusak voltak, másrészt viszonylag rövid ideig tartottak.

Ezen a ponton felmerül a kérdés, hogy ha a nuncius és az uralkodó nem töltött elég időt Magyarországon, akkor a bécsi udvarban tartózkodó magyar főurakkal hogyan tudta tartani a kapcsolatot. Ezzel viszont éppen a Mohácsot követő évtizedekben akadt komoly probléma. Miután Ferdinándot magyar királlyá koronázták, nem jött létre külön magyar királyi udvar, hanem tartományai számára egy közös udvart szervezett, melynek központja Bécsbe került. Ha ma a bécsi Burg környékén sétálunk, Széchenyi István szülőháza közelében (Herrengasse 5.) számtalan magyar főúri család egykori palotáját nézhetjük meg. Ugyanakkor Mohács után a magyar arisztokrácia bécsi integrációja nem ment egyik pillanatról a másikra, sőt az 1550-es évek elejéig a Magyar Udvari Kancellária személyzetén kívül alig tartózkodott huzamosabb ideig magyar nemes az udvarban.³² Ennek okai sokrétűek voltak: a hosszan elnyúló belviszály, valamint az oszmán fenyegetettség, a bécsi udvari élet költséges volta, nyelvi és szocializációs problémák egyaránt nehezítették a beilleszkedést.³³ Így tehát a század közepéig a nunciusoknak igazából a bécsi udvarban sem volt alkalma a magyar főurakkal megfelelő kapcsolatokat kiépíteni, leszűkültek a találkozási lehetőségek, s kölcsönösen nem ismerték egymást. Ezen érdeemben az a tény sem változtat,

²⁹ Pálffy 2011: 399, 401, Pálffy 2024: 404, Vö. Gévay 1843.

³⁰ 1542-ben, 1543-ban, 1546-ban, 1548-ban, 1550-ben, 1552-ben, 1553-ban, 1554-ben, 1556-ban, 1557-ben, illetve 1563-ban. Pálffy 2011: 115.

³¹ Például Verallo 1542 végén Ferdinánd kíséretében jelent meg a pozsonyi országgyűlésen, s küldött jelentéseket Rómába. Fraknói 1903: 504. Pimpinellát pedig a kenesei és berenhidai gyűlésre hívták meg a rendek. Juhász 1951: 331. Martinengo pedig két országgyűlésen vett részt, az 1552-es pozsonyi, valamint az 1553-as soproni diétán. Kanász 2022a: 95–97. Az ezekkel kapcsolatos nunciusi jelentések fontosságáról már Fraknói is megemlékezett: „Az országgyűlések tárgyalásainak történetéhez is bőven nyújtanak adatokat a nunciusok jelentései; mert azok mindig személyesen jelen voltak az országgyűléseken, a melyekre az udvart kísérték.” Fraknói 1892: 195. Martinengo utóda, Zaccaria Delfino is részt vett az 1554-es és az 1556-os magyar országgyűlésen. Goetz 1970: X, 6–7, 358–359.

³² Pálffy 2003: 51.

³³ Pálffy 2011: 110–111.

hogy a magyar főurak esetenként többször is megfordultak Bécsben, illetve bizonyos esetekben saját szervitoraikat küldték Ferdinánd udvarába a nunciushoz.³⁴

Mindez azzal járt, hogy bár a magyarországi ügyek különösen fontosak voltak a nunciosok jelentéseiben, azokról nem *in situ*, s nem is magyarországi főuraktól, hanem a bécsi udvar egyéb szereplőitől nyertek elsősorban ismereteket. Róma ugyanakkor elvárta, hogy Magyarországról megfelelő módon tájékoztassák. Erről érzékletes példát nyújt Jacopo Salviati államtitkárnak egy 1530. május 23-án kelt utasítása, melyet Vincenzo Pimpinellának, a Ferdinánd király mellé rendelt nunciushoz küldött. Ebben Salviati komolyan megfeddte a nunciust, aki a legfontosabb hivatali feladatát, az állandó és minden kérdésre kiterjedő jelentéseket elhanyagolhatta. Salviati szerint ugyanis keveset írt, pedig a pápa a magyarországi helyzet részletes bemutatását várta el tőle, például, hogy milyen fontos helyek vannak török kézen, s melyek Ferdinánd királyén. Emellett a nunciushoz fel kellene vázolnia, mi történt azóta, hogy a törökök visszavonultak Bécs alól, be kellene mutatnia Ferdinánd és a törökök befolyási övezetét, illetve összegeznie a reményeket és félelmeket, valamint egy összefoglalást is kellene írnia, hogy Róma könnyebben megérthesse az egyes hírek jelentőségét. Pimpinella legutóbbi levelei ezeknek az elvárásoknak nem feleltek meg, olyannyira „szárazak” voltak, hogy Salviati szinte szégyellte azokat a pápával megosztani. Rómában török mozgólódásról lehet hallani, fegyverkezésről Dalmáciában, amiről Ferdinándnak is tudnia kell, hacsak nincs *„hanyagul tájékoztatva az emberei által”*.³⁵ Pimpinella ezekről viszont meglepő módon mégsem ír, nem is beszélve a birodalomban történekekről. Végül Salviati szerint a nunciushoz semmilyen kellemesebb kötelessége nem lehet, minthogy olyan pontos képet fessen a dolgokról, mintha Salviati maga lett volna jelen, és hallotta vagy látta volna a történeket.³⁶ Mindebből jól érzékelhető, hogy Róma számára mennyire fontosak voltak a Ferdinánd udvarából származó, Magyarországról (is) szóló értesülések, amelyekhez a nunciosai révén jutott hozzá.

A további kutatások fontos feladata lesz – lehetőségeihez mérten – feltérképezni, hogy a korszak nunciosai honnan szerezték a magyarországi vonatkozású híreiket, illetve amennyiben kapcsolatban álltak magyar világi vagy egyházi főurakkal, pontosan kik voltak azok.³⁷

³⁴ Pl. Póka 2021: 117.

³⁵ Müller 1960: 80.

³⁶ Müller 1960: 80.

³⁷ Ezt jelenleg legpontosabban a vizsgált korszak határán működő Girolamo Martinengo nuncius (1550–1554) esetében látjuk. Kanász 2022a.

Az oszmánellenes harc és Magyarország

A magyarországi hírek pontos bemutatására jelenleg nincs lehetőségünk, azok minőségét ugyanakkor jól mutatja a legfontosabb ide vonatkozó kérdéskör, a törökök elleni védekezés ügye. Bár a klasszikus kereszties háborúk kora leáldozott, a Szentszék a 16. század első felében is kiemelt fontosságot tulajdonított az oszmánellenes nagy háborúnak. Ennek két fő oka volt. Egyrészt a pápa mint a kereszténység feje nem hagyhatta tétlenül, hogy az Oszmán Birodalom gyors tengeri és szárazföldi terjeszkedésének következtében jelentős kereszténylakta területek kerültek a Mediterráneumban és Közép-Európában oszmán fennhatóság alá. Másrészt pedig az oszmán terjeszkedésnek egy, a pápát mint itáliai uralkodót is befolyásoló következménye volt, ugyanis tengeren vagy pedig Észak-Itálián át a szárazföldi úton egyre nyugtalanítóbb katonai fenyegetettségnek volt kitéve Róma és a Pápai Állam.

E két indok következtében a pápaság kiemelkedő fontosságot tulajdonított az oszmánellenes harc támogatásának. Bár még sokáig elő-előkerült a Balkán és Konstantinápoly felszabadításának illuzórikus terve, azonban a korszak döntéshozói számára a reális célok megfogalmazásakor kevésbé a támadás, sokkal inkább a meglévő keresztény területek védelme volt fontos.³⁸ A Szentszék e harc támogatását többféle módon igyekezett elősegíteni. Egyrészt komoly diplomáciai aktivitást fejtett ki a különböző európai államok között, amelynek fő iránya a keresztények közti béke megteremtése, valamint ezzel összefüggésben az oszmánellenes ligák összekovácsolása volt. Emellett anyagilag és katonailag is segítette a harcoló államokat a pápai hadiflotta és zsoldosok alkalmazásával, pénzsegélyek küldésével, valamint különböző egyházi adók törökellenes harcra való fordításával.³⁹

E permanens háborúnak két terepe volt, a Földközi-tenger partvidéke, ahol elsősorban V. Károly és a spanyol katonaság játszotta a főszerepet, valamint a Nyugat-Balkán és a Kárpát-medencei hadszíntér. Mivel I. Ferdinánd magyar király is volt, s uralma kiterjedt a Kárpát-medence jelentős részére, a mellé rendelt nunciusok aktívan közrejátszottak a pápaság megfelelő tájékoztatásában, valamint oszmánellenes politikájának alakításában.

Szemléletes példa a Szentszék Magyarországgal kapcsolatos elképzeléseire, hogy Giovanni Morone 1536. október 24-én kelt instrukciójában a Magyar Királyságra

³⁸ A Ferdinánd udvarába küldött Pimpinella nuncius is felvetette az 1530-as években, hogy kereszties hadjáratot lehetne indítani a törökök ellen. Úgy gondolta, hogy ennek során a pápa kardinálisokat küldhetne az egyes fejedelmekhez, és az embereket is felbuzdíthatná, a törökök által elnyomottak pedig szívesen fordulnának uraik ellen, ha láthatnák a vereségüket. Müller 1960: 84.

³⁹ Vö. Kollányi 1905: 319–320, 323–324, 331, 345. Mindez azonban nem volt magától értetődő. 1540. október 10-én Morone nuncius például arról írt, hogy Ferdinánd király nagyon el van keseredve, hogy a pápa a Magyarország elfoglalására kért segítyt tőle megtagadta, ingerülten nyilatkozott a Szentszék ellen, és megtorlásokkal fenyegetőzött. Bunyitay–Rapaics–Karácsonyi 1906: 496–499.

mint a kereszténység védőbástyájára tekintettek.⁴⁰ Hasonlóan érzékletes eset az 1537 elején tartott magyar országgyűlés, amely a törökök elleni védelem céljaira adóztatta meg a papságot.⁴¹ I. Ferdinánd király arra kérte Moronét, hogy ennek behajtásához a Szentszék nevében adjon vagy eszközöljön ki felhatalmazást. Miután Várday Pál esztergomi érsek támogatta a király ötletét, a nuncius a felhatalmazás megadását javasolta a pápának.⁴² A pápai titkár válasza így hangzott: *„Őszentsége kiválóan szíven viseli az egyháziak adómentességének megővését és megterhelésükhöz nem szívesen járul; de tekintetbe véve azt, hogy a törökök ellen minden eszközzel védekezni kell, és mindenki vérért ontani köteles: főlhatalmazza, hogy az adó behajtásához beleegyezését adhassa”*.⁴³

A Rómában szőtt nagyszabású keresztes háborús tervek mellett sokszor a nunciusok reálisabban látták in situ a helyzetet. Egyik 1540-es levelében Morone nuncius például azt jelentette Rómába, hogy amennyiben a háború elhúzódik, félő, hogy a következő évben a szultán Magyarország ellen támad, és Ferdinánd nem fog tudni neki ellenállni.⁴⁴ A következő év hadieseményei s Buda elfoglalása be is bizonyította a nuncius megérzésnek helyességét. A helyzetfelismerési képessége azonban a nunciust is megcsalta néha: két évvel később, 1542. május 21-én már arról írt Rómába, hogy ügyelni kell arra, hogy a török alól felszabadítandó Magyarország lutheránussá ne váljék.⁴⁵

A magyar ügyekkel kapcsolatban az egyik legfontosabb világi és geopolitikai kérdés az oszmánellenes harc és ennek hozományaként a Ferdinánd, valamint Szapolyai János között zajló viszály volt. A király és a Szentszék Magyarországgal kapcsolatos kommunikációja gyakorlatilag e két problémakör, valamint az európai hatalmi ügyek függvényében, azok lecsapódásaként értelmezhető, s a kisebb ügyek ezeknek lettek alárendelve.

Rómának a magyar ügyekben mindenképpen állást kellett foglalni a Ferdinánd és János között folyó évtizedes trónharcban. A Szentszék egyértelműen I. Ferdinánd pártjára állt, s a törökökkel való szövetekezés okán VII. Kelemen pápa Szapolyait és követőit kiközösítette az egyházból.⁴⁶ Ferdinánd abszolút fölénnyben volt, s Morone ki is hangsúlyozta a Habsburg-uralkodónak, hogy a pápa a keresztény népek békéjének helyreállításán fáradozik, és különösen Ferdinándot szeretné a háborúktól megszabadítani, ezért Szapolyai követével tervezett tárgyalásokban is *„az iránta táplált rokonszenvének sugallatait fogja követni”*.⁴⁷

⁴⁰ „*Quia regnum Hungarie fuit semper validum propugnaculum et veluti antemurale Christianitatis [...]*” Tusor–Nemes 2011: XLVIII.

⁴¹ Fraknói 1875: 5–6.

⁴² Bunyitay–Rapaics–Karácsonyi 1906: 144.

⁴³ Fraknói 1903: 48.

⁴⁴ Giovanni Morone levele Alessandro Farneséhez, Pozsony, 1540. november 11. Theiner 1875. II. 6.

⁴⁵ Karácsonyi János – Kollányi Ferenc 1909: 44.

⁴⁶ Kollányi 1905: 319.

⁴⁷ Fraknói 1903: 48.

1537-ben III. Pál pápa titkára jól összefoglalta Róma álláspontját: „Őszentsége a kereszténység javának és a közös ellenség megsemmisítésének szempontjából, a béke létrejöttét Ferdinánd és János között nem kevésbé fontosnak tekinti, mint a császár és a francia király kibékülését. Uraságod jelentékenyebb szolgálatot az ügynek és kedvesebb dolgot ő szentségének nem művelhet, mint ha megkezdett tevékenységét folytatja. Biztosítom, hogy Őszentsége e tekintetben semmit sem fog elmulasztani.”⁴⁸ Morone azonban Ferdinánd hozzáállását is kiismerte, melyről azt írta Rómába 1537 szeptemberében kelt levelében a pápa titkárának, hogy „Ferdinánd közölte vele, mondja meg a Pápának, Őszentsége ne gondolja, hogy a Jánossal kötendő megegyezés valójában szövetség lesz a törökök ellen. Ha a vajda akart volna szövetkezni vele a törökök ellen, a béke már létrejött volna, számára ez volt ugyanis az alapvető feltétele a megegyezésnek, mert ha ebben megegyeztek volna, a többi pontban is könnyebben jutottak volna egyezségekre. Viszont így, a törökellenes szövetség nélkül, a békekötés igen veszélyes az egész kereszténységre nézve”.⁴⁹

Ennek ellenére a béke végül 1538-ban Váradon megkötetett, s Moronét a pápa arra utasította, hogy a két király közötti jó viszonyon dolgozzon, enyhítse azt az ellentétet, amely a béke nyilvánosságra hozása körüli problémák miatt alakult ki, Morone támogatta Szapolyai azon kívánságát is, hogy udvarához nunciust küldjenek. Végül III. Pál pápa a kiközösítés föloldása nélkül Rorario bíboros személyében követet is küldött Szapolyaihoz, a küldetést azonban Ferdinánd udvarában sérelmezték, és nem is hozott eredményt.⁵⁰

A nunciusok ugyanakkor nemcsak a hírek és döntések közvetítői voltak, hanem több esetben maguk is felvázoltak különböző megoldási javaslatokat. Ezek közül érveléstechnikájában kiemelkedik Vincenzo Pimpinella ötlete, amelyet Andrea de Burgónak, Ferdinánd római követének vetett papírra Augsburgban 1530 októberében. Ebben a levélben a török veszélyről és a magyarországi politikai helyzetről, Szapolyai János és Habsburg Ferdinánd harcainak következményeiről írt a nuncius. Szerinte a kereszténység hanyatlásra van ítélve, ha Ferdinánd és Szapolyai nem jutnak egyezségekre, és senki sem olyan megfelelő ennek a segítésére, mint a pápa. A nuncius úgy vélte, egyértelmű, hogy Ferdinánd mint megkoronázott király, a császár testvére és a kereszténység harmadik legfontosabb embere nem akar szégyenletesen engedni Szapolyainak. Azonban János király is meg van koronázva, a magyarok támogatják, és ki van szolgáltatva a töröknek hívott ördögnek. Szapolyai el tudná érni, hogy Magyarország előbb kerüljön a törökök kezére, mint Ferdinánd uralma alá. Szapolyai azonban pont annyira akar egyezkedni, mint Ferdinánd. De a nuncius azt feltételezte, hogy ebből a zsákutcából van kiút. Azt javasolta, hogy a pápa – akár kiátkozással fenyegetve – szólítsa fel őket a megegyezésre.

⁴⁸ Fraknói 1903: 49.

⁴⁹ Giovanni Morone levele a pápa titkárának, Bécs, 1537. szeptember 19. Óváry 1879: 19.

⁵⁰ Pieper 1894: 133–134, Fraknói 1903: 43–54, Kollányi 1905: 337–338.

Ezáltal a pápa Istennél érdemeket szerez, és eléri, hogy a két uralkodó végre hasznot és nyugalmat teremtsen. E megegyezésre pedig nagy szükség lenne, ugyanis Ferdinánd hamarosan csődbe jut, a harc minden vagyonát felemésztette, és „*a végén ott marad pénz, jövedelem és királyság nélkül*”.⁵¹ Ezt követően pedig a nuncius jó realitásérzéssel előre megjósolta Martinengo nunciaturájának egyik nagy problémáját, a húsz évvel későbbi országegyesítés kudarcának okát: Magyarországot talán meg tudja Ferdinánd hódítani, de nem tudná a törököktől megvédeni.⁵²

Összegzés

Összességében azt láthatjuk, hogy a mohácsi csata nemcsak közjogi értelemben és hadügyi vonatkozásban volt meghatározó korszakhatár a magyar történelemben, hanem a szentszéki–magyar kapcsolatok terén is alapvető változásokat hozott, ugyanis a budai nunciatura megszűnését hozta magával. Innentől kezdve egészen a monarchia felbomlásáig Buda helyett Bécsben (vagy ideiglenesen Prágában) működött a magyarországi ügyekért is felelős nunciatura.

Ennek több rövid és hosszú távú hatása volt. Rövid távon, a Mohácsot követő évtizedekben ez azzal járt, hogy míg korábban a budai nuncius – helyzetéből adódóan – jól ismerte a magyar hadi, politikai, gazdasági stb. fejleményeket, valamint személyes kapcsolatot ápolt az egyházi és világi magyarországi főurakkal, addig Mohács után ezek a kapcsolatok a század közepéig jórészt felszámolódtak. Ennek fő oka az volt, hogy a nunciusok csak igen rövid ideig és szórványosan tartózkodtak Magyarországon, miközben az 1550-es évekig a magyar főurak huzamosabb bécsi jelenléte is nagyon korlátozott volt, s a későbbiekben sem volt túlságosan meghatározó.

Moháccsal a nunciusok jelentéseinek prizmája is megváltozott: innentől kezdve a magyar ügy egy lett a sok közül, bár kétségtávol az egyik legfontosabb. Valószínűleg ennek köszönhető, hogy míg Burgio budai nuncius a magyar történelmi tudat jól ismert alakja lett, addig utódait a tudományos kutatás is nagyrészt negligálta.⁵³ Mindez

⁵¹ „Perché'l povero principe è vero povero et mette quanto ha in questa impresa, et trovarassi all'ultimo senza robba, senza entrata et senza quel regno.” Müller 1960: 87.

⁵² Természetesen adja magát a kérdés, hogy Pimpinella ezeket a terveit miért egy levélben, Ferdinánd római küldöttének adta elő, miért nem közvetlenül Kelemenhez vagy a tanácsadóihoz fordult. Ennek hátterében a nem túl jó római megítélése állhatott, láthatta, hogy nem volt Kelemen pápa kegyeiben. A kúriában sem volt senki, akinek Pimpinella bizalmasan előadhatta volna aggodalmait a politikai eseményekről, és akinél számíthatott volna arra, hogy komolyan megfontolja a gondolatait. Müller 1960: 83–84.

⁵³ Érdekes módon a 16. század utolsó harmadában szolgáló, illetve a 17. századi nunciusok tevékenysége nagyságrendekkel jobban kutatott és ismert, lásd például Tusor 1999b, illetve legutóbb: Tusor 2010, Tusor 2017, Tusor 2020, Molnár 2020, Merlani 2023, Mihalik 2025.

annak tükrében meglepő, hogy a korábbi széles spektrumon zajló kapcsolatokkal ellentétben a korszakban a szentszéki–magyar kapcsolatok leszűkültek, s nagyrészt a nunciusokra korlátozódtak. Mindemellett a követek jelentéseiben rengeteg fontos és unikális magyar vonatkozású forrás található,⁵⁴ s feldolgozásukkal nemcsak azt láthatjuk, hogy a bécsi udvar s maga I. Ferdinánd hogyan vélekedett a magyarországi viszonyokról, hanem azt is megvizsgálhatjuk, mit tudott Róma a magyarországi fejleményekről, s ennek tükrében milyen anyagi és diplomáciai, sőt közvetlen katonai segítséget próbált nyújtani az oszmánok elleni küzdelemhez.⁵⁵

FORRÁSOK

- Bartoniék Emma (ford.) 1926. *Mohács Magyarországá. Báró Burgio pápai követ jelentései*. Budapest.
- Braunsberger, Otto (ed.) 1896: *Beati Petri Canisii, Societatis Iesu, Epistulae et acta. I–II*. Herder.
- Bunyitay Vince – Rapaics Rajmund – Karácsonyi János (szerk.) 1906: *Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. 1535–1541. III*. Budapest.
- Fedeles Tamás 2021c: *Ordinationum Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1426–1523). Ex Libris Formatarum Camerae Apostolicae collecta. Klerikusszentelések a Római Kúriában a Magyar Szent Korona országaiból (1426–1523)*. (CVH I/18) Budapest–Róma.
- Fraknói 1875 (szerk.): *Magyar Országgyűlési emlékek. Magyar Királyság (1526–1606), Erdély (1540–1699)*. Monumenta Hungariae Historica 3. Monumenta Comititalia regni Hungariae 1537–1545. Budapest.
- Gévay, Anton von 1843: *Itinerar Kaiser Ferdinand's I. 1521–1564*. Wien.
- Karácsonyi János – Kollányi Ferenc (szerk.) 1909: *Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. 1542–1547. IV*. Karácsonyi János–Kollányi Ferenc, Budapest.
- Kollányi Ferencz 1905: Regesták a római és párizsi levéltárakból. *Magyar Történelmi Tár* (4.) 311–376.
- Lakatos Bálint (feltárta, közreadja és a kíséret tanulmányt írta) 2018: *Regesta Supplicationum, 1522–1523. A VI. Adorján pápa uralkodása alatt elfogadott magyar vonatkozású kérvények*. (CVH I/16.) Budapest–Róma.
- Merlani, Giulio 2023: *Papato e politica internazionale nel Seicento. Il nunzio Francesco Buonvisi alla corte di Leopoldo I d'Asburgo imperatore e re d'Ungheria*. (CVH I/22) Budapest–Roma.

⁵⁴ Jó példa erre a várháborúk időszaka: Kanász 2022b, Kanász 2024b, Kanász 2024c.

⁵⁵ E segítségnyújtásról részletesen: Kanász 2026.

- MVH II/1. *Magyarországi pápai követek jelentései 1524–1526. Relationes Oratorum Pontificiorum 1524–1526.* (Monumenta Vaticana Hungariae II/1.) Budapest, 1884.
- Nemes Gábor 2015a: *Brevia Clementina. VII. Kelemen pápa magyar vonatkozású brevái (1523–1526).* (CVH I/12.; A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 23.) Budapest–Győr–Róma.
- Póka Ágnes 2021: *Gyalui Thorda Zsigmond naplója (1558–1568).* Budapest.
- Theiner, Augustinus (ed.) 1860: *Vetera monumenta historica Hungariam illustrantia. II: 1352–1526.* Romae–Parisiis–Vindobonae.
- Theiner, Augustinus 1875: *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia. I–II.* Romae.
- Tusor Péter – Nemes Gábor (szerk.) 2011: *Consistorialia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1426–1605).* (CVH I/7.) Budapest–Róma.
- Tusor, Péter – Tóth, Krisztina – Nagy Katalin 2024: *L'Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria (1920–1939).* (CVH I/23.; Collectanea Archivi Vaticani 128.) Budapest–Città del Vaticano.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Csukovits Enikő 2003: *Középkori magyar zarándokok.* Budapest.
- Erdélyi Gabriella 2005: A Sacra Poenitentiaria Apostolica hivatala és magyar kérvényei a 15–16. században. II. *Levéltári Közlemények* (76.) 1. 63–103.
- Fara, Andrea 2019: Tra Crociata e Umanesimo. Diplomazia e diplomatici del regno d'Ungheria presso la Curia romana nella seconda metà del Quattrocento. In: Fara, Andrea – Plebani, Eleonora (a cura di): *Roma centro della diplomazia internazionale tra Quattrocento e Cinquecento.* Roma, 61–82.
- Fazekas István 2012: A magyar püspökök pápai megerősítése (kinevezése) 1554-ben (Bécsi levéltári források tükrében). In: Tusor Péter (szerk.): *Magyarország és a római Szentszék (Források és távlatok). Tanulmányok Erdő bíboros tiszteletére.* (CVH I/8) Budapest–Róma, 71–84.
- Fedeles Tamás 2015. „Isten nevében utazunk”. *Zarándokok, búcsújárás, kegyhelyek a középkorban.* Pécs.
- Fedeles Tamás 2019a: A Magyar Királyság diplomáciai képviselte a Szentszéken Mátyás király korában. In: Fedeles Tamás (szerk.): *Mátyás király és az Egyház.* Pécs, 35–54.
- Fedeles Tamás 2019b: Magyarok Rómában Mátyás király korában. In: Böhm Gábor – Czeferner Dóra – Fedeles Tamás (szerk.): *Pécsi Tudományegyetem Bölcsész Akadémia* 3. Pécs, 187–224.

- Fedeles Tamás 2021a: Budáról Rómába. A Magyar Királyság szentszéki diplomáciai képviseletének jellemzői a késő középkorban (1458–1526). *Pontes. A PTE BTK Történettudományi Intézetének Évkönyve* (4.) 164–193.
<https://doi.org/10.15170/PONTES.2021.04.01.08>
- Fedeles Tamás 2021b: *Devóció és reprezentáció. Főúri vallásosság a késő középkorban*. Pécs.
- Fedeles Tamás 2025: *Minden út Rómába vezet? Magyarországi klerikusok felszentelése a Római Kúriában (1426–1523)*. (CVH I/25) Budapest–Róma.
- Fletcher, Catherine 2012: *Római emberünk. VIII. Henrik itáliai követe*. (ford. Bori Erzsébet) Budapest.
- Fraknói Vilmos (ed.) 1884: *Magyarországi pápai követek jelentései 1524–1526. Relationes Oratorum Pontificiorum 1524–1526*. (Monumenta Vaticana Hungariae II/1.) Budapest.
- Fraknói Vilmos 1892: Nyomozások a pápai levéltárakban. második és befejező közlemény. *Századok* (26.) 3. 187–200.
- Fraknói Vilmos 1901–1903: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szent-székekkel*. 1–3. Budapest.
- Galla Ferenc 2005: *Ferences misszionáriusok Magyarországon: a Királyságban és Erdélyben a 17–18. században*. (CVH I/2.) s.a.r. Fazekas István, Budapest–Róma.
- Galla Ferenc 2015: *Pálos missziók Magyarországon a 17–18. században*. (CVH I/11.) s.a.r. Fazekas István, Budapest–Róma.
- Goetz, Helmut (bearb. von) 1970: *Nuntiatur Delfnos. Legation Morones. Sendung Lippomanos. (1554–1556)*. Tübingen.
- Juhász Kálmán 1951: János király olasz diplomatája. In: Leo Santifaller (Hg.): *Festschrift zur Feier des zweihundertjährigen Bestandes des Haus-, Hof- und Staatsarchivs. II*. Wein, 327–333.
- Kalous, Antonín 2017: *Late Medieval Papal Legation. Between the Councils and the Reformation*. Roma.
- Kanász Viktor 2022a: *Magyarország és a Szentszék a 16. század közepén. Girolamo Martinengo nuncius és a Magyar Királyság (1550–1554)*. (PhD-disszertáció.) Győr–Pécs.
- Kanász Viktor 2022b: Többszólamú hírek? Pápai nunciusok jelentései Magyarországról a 16. század közepén. In: Tusor Péter – Kanász Viktor (szerk.): *Magyarország és a római Szentszék III*. (CVH I/21) Budapest–Róma, 195–209.
- Kanász Viktor 2024a: Várdy Pál esztergomi érsek levelei a parmai állami levéltárból (1537–1548). *Lymbus* (22) 223–236.
- Kanász Viktor 2024b: Eger és a szentszéki diplomácia. Girolamo Martinengo jelentései Eger 1552. évi ostromáról. In: H. Szilasi Ágota (szerk.): *Örökségünk védelme és jövője 6. – Itália öröksége Egerben*. Eger, 59–68.

- Kanász Viktor 2024c: Veszprém és Róma a XVI. század közepén. A veszprémi püspökség és a szentszéki diplomácia az 1550-es évek első felében. *Veszprémi Szemle* (26.) 1. 58–69.
- Kanász Viktor – Nagy Katalin 2025: *Burgio nuncius árnyékában. A budapesti nunciusok és Mohács emlékezete*. In: Varga Szabolcs–Kovács István (szerk.): Mohács: számvetés. Tanulmányok az 1526. évi mohácsi csatáról. Budapest–Pécs, 533–551.
- Kanász Viktor 2026: *Pénz, paripa, fegyver. Pápai segítségnyújtás az oszmán-ellenes küzdelmekben a Mohács utáni évtizedekben*. Hadtörténelmi Közlemények. [sajtó alatt]
- Klaniczay Tibor (szerk.) 1982: *Janus Pannonius. Magyar humanisták*. Budapest.
- Kojanitz László (szerk.) 2021: *Történelem tankönyv 10.* (NAT 2020) Budapest.
- Koller, Alexander 2021: Herrscher auf Distanz. Das schwierige Verhältnis zwischen Kaiser Maximilian I. und den Päpsten. In: Brigitte Mazohl – Elena Taddei (Hgg.): *Maximilian I. und Italien*. Bolzano, 59–69.
- Kruppa Tamás 2024: Buda és Sztambul Róma szemével: Antonio Burgio és Lorenzo Campeggio jelentései a magyar-oszmán béketárgyalásokról (1524–1526). In: Varga Szabolcs (szerk.): *Temetetlen Mohács*. Budapest, 155–163.
- Kubinyi András 1996: Diplomáciai érintkezések a Jagelló-kori magyar állam és a pápaság között (1490–1526). In: Zombori István (szerk.): *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve*. Budapest, 119–134.
- Kubinyi András 1999: Magyarok a késő-középkori Rómában. In: *Studia Miskolcinsensia* (3.) 83–91.
- Lakatos Bálint 2019: A király diplomatái. Követek és követségek a Jagelló-korban (1490–1526). I. rész. Kutatási vázlat. *Történelmi Szemle* (61.) 4. 593–616.
- Lakatos Bálint 2020: A király diplomatái. Követek és követségek a Jagelló-korban (1490–1526). II. rész. Adattár. *Történelmi Szemle* (62.) 2. 281–362.
- Metzig, Gregor 2016: *Kommunikation und Konfrontation: Diplomatie und Gesandtschaftswesen Kaiser Maximilians I. (1486–1519)*. Berlin–Boston.
<https://doi.org/10.1515/9783110456738>
- Mihalik Béla Vilmos 2025. *A kaméleonos udvar. XII. Ince pápa és Magyarország felszabadítása a török alól (1691–1700)*. Budapest.
- Molnár Antal 2002: *Katolikus missziók a hódolt Magyarországon I. 1572–1647*. Budapest.
- Molnár Antal 2020: Egy pápai diplomata történetírói műhelye. Carlo Caraffa bécsi nuncius az 1625. évi soproni országgyűlésen. In: Dominkovits Péter – Katona Csaba – Pálffy Géza (szerk.): *Amikor Sopronra figyelt Európa. Az 1625. évi soproni koronázó országgyűlés*. Sopron, 123–243.
- Monay Ferenc 1956: *A római magyar gyóntatók*. Róma.
- Müller, Gerhard 1960: Vincenzo Pimpinella am Hofe Ferdinands I. (1529–1532). *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken* (XL.) 65–88.

- Nemes Gábor 2014: Elszalasztott lehetőségek. VII. Kelemen pápa és II. Lajos országainak belpolitikája (1523-1526). *Egyháztörténeti Szemle* (15.) 4. 3–19.
- Nemes Gábor 2015b: Magyarország kapcsolatai az Apostoli Szentszékkel (1523-1526). *Századok* (149.) 2. 479–506.
- Nemes Gábor 2016: Pápai követek a Mohács előtti Magyarországon, *Századok* (150.) 2. 369–385.
- Nemes Gábor 2017: Folytonosság vagy újrakezdés? Magyarország és az Apostoli Szentszék kapcsolatainak alakulása Mohács előtt és után. In: Varga Szabolcs – Vértesi Lázár (szerk.): *Egyházi társadalom a magyar királyságban a 16. században*. Pécs, 105–133.
- Nemes Gábor 2024: Az 1526. évi mohácsi csata és a pápaság. *Vigilia* (89.) 8. 693–700.
- Pálffy Géza 2003: A magyar nemesség I. Ferdinánd bécsi udvarában. *Történelmi Szemle* (45.) 1–2. 45–59.
- Pálffy Géza 2011: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. Budapest.
- Pálffy Géza 2024: Aulicusból Hofdiener: Udvari struktúrák Magyarországon az 1526 utáni átmenet évtizedeiben In: Neumann Tibor (szerk.): „*Királyi házunk népe*”. *Királyi és királynői udvartartás a középkor végén*. Budapest, 397–433.
- Pásztor Lajos 2000: *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában*. Budapest.
- Pieper, Anton 1894: *Zur Entstehungsgeschichte der Ständigen Nuntiaturen*. Freiburg im Breisgau.
- Szilágyi Csaba 2019: A római Collegium Hungaricum alapításának előzményei. In: Somorjai Ádám – Somorjai Gabi (szerk.): *Laborator assiduus. A 70 éves Zombori István köszöntése*. Budapest, 167–178.
- Szovák Kornél 2024: Fraknoi vatikáni kutatásai és a középkori magyar történelem. In: Tusor Péter – Kanász Viktor (szerk.): *Fraknoi Emlékkönyv. Fraknoi Vilmos (1843–1924) püspök, történész, a Magyar Tudományos Akadémia főtitkárának emlékezete*. (CVH I/24) Budapest–Róma, 285–309.
- Tóth István György 2000: A Propaganda megalapítása és Magyarország (1622). *Történelmi Szemle* (42.) 1–2. 19–68.
- Tóth István György 2002–2008. *Litterae missionariorum de Hungária et Transilvania (1572–1717)*. I–V. Roma–Budapest.
- Tóth István György 2007: *Misszionáriusok a kora újkori Magyarországon*. Budapest.
- Tusor Péter 1999a: A magyar Egyház és Róma a 17. században. *Vigilia* (64.) 7. 503–513.
- Tusor Péter 1999b: A pápai diplomácia javaslatai 1639-ben a Szentszék részvételére a magyarországi katolikus restaurációban. *A Ráday Gyűjtemény Évkönyve IX*. Budapest, 19–38.
- Tusor Péter 2002: A magyar püspökök első római ágensei. *Vigilia* (67.) 5. 338–342.

- Tusor Péter 2004: A magyar egyházi elit római hírforrásai a kora újkorban. In: Z. Karvalics László – Kiss Károly (szerk.): *Információáramlás a kora újkorban*. Budapest, 108–124.
- Tusor Péter 2010: A prágai nunciatúra tervezetei a trienti katolicizmus magyarországi terjesztésére a 16-17. század fordulóján. *Századok* (144.) 5. 1165–1182.
- Tusor Péter 2017: Magyarország és Róma, 1628–1635. J. B. Pallotto, C. Rocci és M. Baglioni bécsi nunciatúrájának magyar vonatkozásai. *Aetas* (32.) 3. 74–93.
- Tusor Péter 2018: Magyarország bíboros protektorátusa a 15–17. században (Áttekintés). *Egyháztörténeti Szemle* (19.) 4. 3–21.
- Tusor Péter 2020: Lippay György a római Rezidencia Kongregáció előtt (1638–1642). *Századok* (154.) 4. 779–820.
- Tusor Péter 2024: Fraknói történeti pályakezdéséhez (Simor hercegprímáshoz írt levelei közlésével). In: Tusor Péter – Kanász Viktor (szerk.): *Fraknói Emlékkönyv. Fraknói Vilmos (1843–1924) püspök, történész, a Magyar Tudományos Akadémia főtítkárának emlékezete*. (CVH I/24.) Budapest–Róma, 25–73.